

GLOSAREA NUMELOR PROPRII ÎN VECHILE TRADUCERI ROMÂNEȘTI ALE *BIBLIEI**

DR. ANA-MARIA GÎNSAC

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

anamaria_gansac@yahoo.com

Abstract: Marginal notes of varying nature (explanatory, exegetical, indicative) and importance are to be found in the first Romanian translations of the *Bible* from the 17th century. Written in the margin, side by side with the original textual reading, the alternative proposed is usually synonymous with the word from the text. Sometimes, rather than a synonym, they seem to correct some errors of interpretation by confronting several versions available at the time (in Greek, Latin, Slavonic or Hebrew languages). Some of this explanations are related to proper names.

Keywords: glosses, proper names, *Bible*, philology

Marginile textelor au constituit dintotdeauna locul potrivit pentru înregistrarea unor explicații și completări privind textul *Bibliei*, începând cu textul ebraic, continuând cu traducerea acestuia în limbile greacă și latină, iar apoi în limbile vernaculare. Având, la început, funcția de a explica/ interpreta un singur termen biblic, *glosele* (gr. *γλωσσαι*, att. *γλωττα* ‘the tongue or organ of speech’ și, apoi, ‘a tongue or language’, potrivit LIDDELL-SCOTT) au fost înregistrate mai întâi între rândurile textului (interlinear), apoi, extinzându-se la fragmente mai mari de text, au fost notate pe margine (CE, VI: 586).

Termenul *glosă* este utilizat în literatura românească de specialitate pentru mai multe tipuri de însemnări, de la explicații aduse unor termeni neclari, până la comentarii, adăugiri, corecturi, trimiteri la alte fragmente biblice, ajungând să desemneze aproape orice tip de notații marginale.

Mario Roques, identifică, în *Palia* de la Orăștie (1581-1582), diverse tipuri de „glose”: (a) les uns sont des explications de mots et doivent appartenir en propre au traducteur roumain; (b) d’autres sont destinées à faire connaître ou à expliquer des mots hébreu; (c) quelques-unes enfin sont de véritables commentaires du texte; (d) „les traducteurs roumains se sont bornés à changer l’ordre des mots et à donner au nom de S. Jean Chrysostome une forme plus familière à leur public” (Roques 1908: LIII).

Foarte cunoscute sunt și studiile asupra notelor sau gloselor marginale din *Noul Testament* de la Bălgrad (1648) ale lui G. Țepelea și Dragoș Șesan. În cadrul acestora sunt incluse explicații ale unor nume proprii precum: *Mamon* = „sirenește: *Lăcomia*

---

* **Acknowledgements:** Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului post-doctoral nr. 456/2010, *Onomastică biblică românească. Studiu lingvistic și filologic*, finanțat de CNCSIS–UEFISCSU.

lumi” (Mat. 6:24); *Tavita* = „grecește *Dorcas*” (Fapte 9:36); *Mercurie* = „Ermia” (Fapte 14:12); *Diana* = „în grecește *Artemida*, dumnezeia Asiei” (Fapte 19:24); *Befaghia* = „ce se zice Casa Izvorului” (Mt. 21:1); *Gbeenei* = „Matca focului” (Mat. 23:15); *Iupiter* = „grecește, *Diapon*” (Fapte 14:12); *Tessalonic* = „Solun” (Fapte 17:1); *Adria* = „în Marea Adriei” (Fapte 27:27) etc. Alături de altele, aceste glose indică faptul că traducătorii au utilizat, ca sursă principală, originalul grecesc la a cărui autoritate recurge ori de câte ori găsesc o nepotrivire cu alte versiuni, în Transilvania circulând și textul latin al *Vulgatei*. Faptul că traducătorii au avut în față și un exemplar latinesc al *Bibliei*, o arată atât termeni precum *pretor*, *testament*, *țeremonie*, *vers*, *scriptură* etc., precum și o serie de nume proprii grecești latinizate: *Diana*, *Mercurie*, *Jupiter* (Țepelea 1963: 282).

Alexandru Gafton discută termenul *glosă* și actul glosării în relație cu cel al traducerii, ca practică datorată nevoilor înțelegerii textului, care „aduce necesare corecții și nuanțări (...) în scopul înțelegerii depline a textului, în modul cel mai profund și real” (Gafton 2005: 45). Lărgind sfera conceptuală a termenului, autorul remarcă existența mai multor tipuri de glose: explicative, complete și orientative. Primele corectează diverse erori de interpretare prin confruntarea mai multor versiuni disponibile în epocă, următoarele au rolul de a întregi textul, fiind cerute de limba în care se traduce, iar cele din urmă țin de componenta persuasivă a textului.

Glosele din manuscrisele românești ale *Bibliei* 45 și 4389 sunt note lexicale, gramaticale și, foarte rar, exegetice inserate pe marginea textului propriu-zis, potrivit modelului textului occidental al *Vulgatei* și, mai târziu, al *Septuagintei* tipărite în mediul protestant. Adăugate, de obicei, în cursul reviziilor și copiierilor succesive ale unui text biblic, glosele marginale au servit la precizarea unor termeni mai puțin cunoscuți (de natură doctrinară, ritualică, istorică) ori regionali, constituind o rezolvare a unei dificultăți a textului (adăugarea, corectarea, explicarea unor cuvinte sau pasaje etc.). Marcate prin vrahii (∞) sau prin săgeți orientate în jos (↓), glosele sunt însoțite uneori de precizări cu privire la sursele utilizate în procesul traducerii: „grecește, îl chieama...”, „în grecește...”, „acestea la latini nu sunt, iar la greci și la sloveani sunt...” (NTB), sau „în izvodul grecesc și latinesc...”, „*оу слав./ лат./ грек...*”, „la latini zice ...” (ms. 4389) etc.

Glosarea strict a numelor proprii din primele manuscrise integrale ale Vechiului Testament este neinvestigată, poate și din cauza faptului că aceste texte sunt editate parțial. În cadrul articolului de față ne propunem să semnalăm câteva dintre glosele biblice referitoare la nume proprii din cele două manuscrise românești ale Vechiului Testament, propunând, apoi, o clasificare a acestora din perspectiva tehnicilor de echivalare ale numelor proprii biblice în limba română.

Ms. 45, de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române, este o copie după versiunea „Milescu revizuită” din secolul al XVII-lea a Vechiului Testament, tradus după *Septuaginta*, ediția Frankfurt, din 1597, fiind prima traducere integrală a acestuia existentă în limba română. Ms. 4389 (secolul al XVII-lea), de la Biblioteca Academiei Române, din București, conține textul Vechiului Testament tradus în limba română de Daniil Andrean Panoneanul după textul slavonesc al *Bibliei* de la Ostrog (1581), *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata...*, tipărită la Antwerp, în 1565

(sau poate o reeditare din 1583 sau 1624) și traducerea lui Nicolae Milescu, nerevizuită, efectuată la Constantinopol (Andriescu 1988: 14). Paternitatea acestei traduceri a fost stabilită de Ursu (2003), comparând limba ms. 4389 cu cea din *Îndreptarea legii*, scriere atribuită mitropolitului Daniil Panoneanul. Un rol important în această privință l-a avut analiza unora dintre cele peste trei sute de glose marginale „cu conținut filologic” din ms. 4389, în care traducătorul semnalează unele diferențe existente între sursele (în limba slavonă, greacă și latină) utilizate de traducător.

1. Exemple de nume proprii în glosele marginale din ms. 4389:

I Mac. 1:2	<i>Eláda</i>	Țara Grecească
I Mac. 4:15	<i>Asarimoth</i>	ΟΥ ΛΑΤ. <i>Gbezeron</i>
I Mac. 5:8	Țara Ovriească	<i>Iúda</i>
I Mac. 5:18	Țara Ovriească	<i>Iúdei</i>
I Mac. 5:53	Țara Iúdei	<i>Ovriească</i>
I Mac. 11:28	Țara Jidovească	<i>Iúdei</i>
I Mac. 4:61	<i>Edómului</i>	<i>Iduméi</i>
I Mac. 6:5	<i>Persida</i>	Țara Cazâlbășască
II Mac. 9:1	<i>Persida</i>	Țara Cazâlbășască
I Mac. 8:2	<i>Galátia</i>	<i>Franța</i>
I Mac. 11:34	și ale <i>Ramathémului</i>	ΟΥ ΣΛΑΒ. și ale <i>Atherémului</i>
I Mac. 12:7	<i>Dárie</i>	ΟΥ ΛΑΤ. <i>Arie</i>
I Mac. 12:20	<i>Dárie</i>	<i>Arie</i>
I Mac. 13:27	<i>Asaramel</i>	ΟΥ ΣΛΑΒ. <i>Ierusalim</i>
II Mac. 3:5	<i>Siriei</i>	ΟΥ ΛΑΤ. <i>Chilichiei</i>
II Mac. 6:2	<i>Düa</i>	ΟΥ ΛΑΤ. <i>Iovis</i>
III Rg. 9:13	„și le puse numele <i>pământul Havilului</i> ”	ΟΥ ΓΡΕ^ε <i>botarului</i>
Deut. 2:20	Țara <i>Rafáinilor</i>	<i>uriișilor</i>
Isa. 7:1	<i>Siriei</i>	<i>Arámului</i>
Isa. 19:18	cetatea <i>Asedécului</i>	<i>soarelui</i>
Isa. 20:1	<i>Tartban</i>	<i>Nathan</i>
Isa. 36:1	<i>ale Iúdei</i>	<i>jidovești</i>
Zah. 14:4	„muntele <i>Eleónului</i> ”	<i>Măslinilor</i>
I Mac. 10:1	<i>Antiob Epífan</i>	<i>Antiob trífașul</i>
I Rg. 30:14	„laturile <i>jidovești</i> ”	<i>Iúdei</i>
I Rg. 21:7	„numele lui era Doic <i>Sirínul</i> ”	„la latini zice <i>Iduméul</i> ”
Jud. 5:30	„prada <i>lui Sisar</i> ”	<i>Sisárei</i>
II Par. 25:12	„feciorii <i>lui Iúda</i> ”	<i>Iúdei</i>

2. Exemple de nume proprii în glosele marginale din ms. 45:

Gen. 31:46	„mâncară acolo pre <i>movilă</i> ”	<i>Movila Mărturiei</i>
Gen. 32:31	„ <i>Chípul</i> lui Dumnedzău”	<i>Videniia</i>
Gen. 41:30	<i>Misirial</i>	<i>Eghípetul</i>

Gen. 50:11	<i>Plângerea Eghipteanilor</i>	<i>Eghiptului</i>
Iș. 6:15	<i>Sábar</i>	Deasupra literei <i>b</i> , marginal: <i>a</i> .
Num. 15:38	<i>Ieboni</i>	„Acestu nume, unii dzic <i>Ieboni</i> , iar alții <i>Iefonni</i> , alții <i>Ieftbonni</i> ”.
Num. 32:3	<i>Nadav</i>	Deasupra literei <i>d</i> , marginal: <i>v</i> .
Num. 32:35	<i>Sofan</i>	Deasupra literei <i>n</i> , marginal: <i>r</i> .
Num. 34:8	<i>Sadadá</i>	<i>Saradac</i>
Iis. Nav. 6:17	<i>Domnului puterilor</i>	<i>Savvaoth</i>
Iis. Nav. 10:3	<i>Feraan</i>	<i>Fidon</i>
Iis. Nav. 10: 5	<i>Amglon</i>	<i>Odolam</i>
Iis. Nav. 10:10	<i>Vethgron</i>	<i>Oronin</i>
Iis. Nav. 10:11	<i>Vetboron</i>	<i>Oronin</i>
Iis. Nav. 10:23	<i>Eglon</i>	<i>Odolam</i>
Iis. Nav. 10:34	<i>Aglon</i>	<i>Odolam</i>
Iis. Nav. 10:37	<i>Eglon</i>	<i>Odolam</i>
Iis. Nav. 11:1	<i>Iavin</i>	<i>Iavis</i>
Iis. Nav. 11:1	<i>Madon</i>	<i>Maron</i>
Iis. Nav. 11:1	<i>Simeron</i>	<i>Simoron</i>
Iis. Nav. 11:2	„la munte la <i>Ravath</i> ”	<i>și la Aravá</i>
Iis. Nav. 11:2	<i>Hineréth</i>	<i>Chineróth</i>
Iis. Nav. 11:2	<i>Nefeddor</i>	<i>Fanaeddor</i>
Iis. Nav. 11:8	<i>Masrefoth-Maim</i>	<i>Maseron</i>
Iis. Nav. 11:8	<i>Masifá</i>	<i>Massob</i>
Iis. Nav. 11:17	<i>Alac</i>	<i>Helhá</i>
Iis. Nav. 11:17	<i>Valgad</i>	<i>Valagad</i>
Iis. Nav. 11:21	<i>Anov</i>	<i>Anavoth</i>
Iis. Nav. 11:22	<i>Asidoth</i>	<i>Asidó</i>
Iis. Nav. 12:3	<i>Vühsimoth</i>	<i>Asimóth</i>
Iis. Nav. 12:7	<i>Aloc</i>	<i>Helhá</i>
Iis. Nav. 12:7	<i>Siira</i>	<i>Siir</i>
Iis. Nav. 12:14	<i>Ermá</i>	<i>Ermáth</i>
Iis. Nav. 12:16	<i>Machída</i>	<i>Iláth</i>
Iis. Nav. 12:17	<i>Apfu</i>	<i>Tafút</i>
Iis. Nav. 12:20	<i>Samvron-Marron</i>	<i>Mamvroth</i>
Iis. Nav. 12:20	<i>Absaf</i>	<i>Azif</i>
Iis. Nav. 12:21	<i>Thanab</i>	<i>Zabac</i>
Iis. Nav. 12:21	<i>Magbedon</i>	<i>Maredoth</i>
Iis. Nav. 12:22	<i>Chedes</i>	<i>Cades</i>
Iis. Nav. 12:22	<i>Ieconam</i>	<i>Iecom</i>
Iis. Nav. 12:23	<i>Addor</i>	<i>Odollam</i>
Iis. Nav. 12:23	<i>Nafátbdor</i>	<i>Fenneddor</i>
Iis. Nav. 13:4	<i>Afca</i>	<i>Afec</i>
Iis. Nav. 13:5	<i>Gamvlí</i>	<i>Galiáth</i>
Iis. Nav. 13:6	<i>Masrefoth-Maim</i>	<i>Memfomaim</i>
Iis. Nav. 13:11	<i>Mabatbí</i>	Deasupra silabei <i>-thí</i> , marginal: <i>-tí</i> .
Iis. Nav. 13:11	<i>Elba</i>	<i>Esba</i>
Iis. Nav. 13:17	<i>Devo</i>	<i>Devon</i>

Iis. Nav. 13:17	<i>Vamoth-Vaal</i>	<i>Vemon</i>
Iis. Nav. 13:17	<i>Velmon</i>	<i>Meelvóth</i>
Iis. Nav. 13:18	<i>Iasá</i>	<i>Vasan</i>
Iis. Nav. 13:18	<i>Chedimoth</i>	<i>Vachedmoth</i>
Iis. Nav. 13:19	<i>Carithiarim</i>	<i>Cariathim</i>
Iis. Nav. 13:19	<i>Sior</i>	<i>Sion</i>
Iis. Nav. 13:19	<i>Enac</i>	<i>Enav</i>
Iis. Nav. 13:20	<i>Vethfagar</i>	Deasupra literei -a-, marginal: -o-
Iis. Nav. 13:20	<i>Vithsimúth</i>	<i>Vetthasemoth</i>
Iis. Nav. 13:21	<i>Rocom</i>	<i>Rovac</i>
Iis. Nav. 13:21	<i>Revec</i>	<i>Rové</i>
Iis. Nav. 13:25	<i>Raváth</i>	<i>Arad</i>
Iis. Nav. 13:26	<i>Ramóth</i>	<i>Aravoth</i>
Iis. Nav. 13:26	<i>Masfa</i>	<i>Massífa</i>
Iis. Nav. 13:26	<i>Manim</i>	<i>Maan</i>
Iis. Nav. 13:26	<i>Davir</i>	<i>Devon</i>
Iis. Nav. 13:27	<i>Vithnamrá</i>	<i>Venthanavrá</i>
Iis. Nav. 13:27	<i>Sobóth</i>	<i>Sokbothá</i>
Iis. Nav. 13:28	<i>Manaim</i>	<i>Maan</i>
Iis. Nav. 15:3	<i>Esron</i>	<i>Asoron</i>
Iis. Nav. 15:3	<i>Addará</i>	<i>Saradá</i>
Iis. Nav. 15:6	<i>Vithbaglá</i>	<i>Vethbaglaam</i>
Iis. Nav. 15:6	<i>Veor</i>	<i>Veon</i>
Iis. Nav. 15:10	<i>Siir</i>	<i>Assar</i>
Iis. Nav. 15:14	<i>Sisen</i>	<i>Susi</i>
Iis. Nav. 15:14	<i>Tbolmaí</i>	<i>Tbolamí</i>
Iis. Nav. 15:19	„pământul despre răsărit”	<i>Naghev</i>
Iis. Nav. 15:19	<i>Goláth-Maim</i>	<i>Votthbanis.</i>
Iis. Nav. 15:19	<i>Golath-Maim</i>	<i>Gonetblan</i>
Iis. Nav. 15:19	<i>Golath</i>	Trimitere la explicația anterioară.
Iis. Nav. 15:33	<i>Saará</i>	<i>Saára</i>
Iis. Nav. 15:41	<i>Naamá</i>	<i>Naámá</i>
Iis. Nav. 15:62	<i>Ohoran</i>	<i>Oboban</i>
Iis. Nav. 16:2	<i>Arbiataroth</i>	<i>Abatarothí</i>
Iis. Nav. 16:3	<i>Iefletí</i>	<i>Aptelim</i>
Neem. 13:35	„a lăuda cu cântările David”	<i>lui</i>

3. Transferul majorității numelor proprii biblice din textele sursă în limba română s-a bazat, în special, pe *transcrierea* lor (naturalizare sau adaptare prin transcriere fonetică) din limba greacă, respectiv din slavonă sau latină în limba română. Unele nume traduse în textul sursă, au fost *traduse* și în limba română. Există, însă, și cazuri în care numele (de locuri) au fost *substituite* prin altele existente, în limba română, pentru anumite realități denominative (de exemplu: *Grecie/ Țara Grecească*, pentru *Elada*).

Pornind de la semnificația termenului *glosă* (‘explicație, interpretare’), încadrăm în categoria gloselor marginale numai referințele de tip explicativ. Nu vom

înregistra, așadar, precizările care țin de completarea marginală a unor nume proprii care lipsesc din text sau sunt inserate în scurtele titluri care se dau unor fragmente biblice. Raportat la procedeele de traducere menționate mai sus, am înregistrat cinci tipuri de glose.

3.1. Glose care echivalează un nume propriu opac din punct de vedere semantic printr-un nume propriu cunoscut în limba română sau cu o bază populară:

a) toponimul *Eláda* (ms. 4389) este explicat frecvent printr-un echivalent românesc, probabil mai cunoscut, *Țara Grecească* (țară + un determinant adjectival);

b) *Persída* (ms. 4389), cf. gr. *Περσίδα* (SEPT.) și sl. *персія* (OST.) este explicat în unele note marginale prin *Țara Cașâlbășască* (tc. *Каşыл-баş* ‘cap roșu, persan’, potrivit DLR);

c) *ale Iúdei* (VUL., SEPT.) este glosat *jidovești* (OST.);

d) invers, atunci când în text apare forma locală a unui toponim biblic, în notă este redată forma numelui preluată, prin transcriere, din original: *Țara Ovriească* (ms. 4389), pentru *Iúda* sau *Țara Jidovească* (ms. 4389), pentru *Iúdei*;

e) Interesant este cazul numelui *Galátia*, glosat în ms. 4389 *Franța*, probabil după ms. 45, unde *galatean* este confundat cu *franțoz*: *galatean* = *gal* = *franțoz*, echivalare specifică secolului al XVII-lea, potrivit lui Cîndea (1970: 223).

3.2. Glose care dezopacizează numele propriu, prin traducere, în general oferită prin intermediul altei surse:

a) „și le puse numele *pământul Havúlului*”, glosat *оу грѣ̑ hotarului*, în notă având traducerea gr. *ὄριον*, după ebr. *kabul* ‘țară de hotar’;

b) „*Țara Rafainilor*” (ms. 4389), glosat *uriișilor*, după „*terra gigantum*” (VUL.);

c) „*cetatea Asedécului*” (ms. 4389), glosat *soarelui*, după „*Civitas solis*” (VUL.);

d) „*muntele Eleónului*” (ms. 4389), glosat *Măslinilor*, după „*Montem olivarum*” (VUL.);

e) „*Chipul lui Dumnedzău*” (ms. 45), cf. gr. *εἶδος*, glosat *Videnia*, variantă de traducere oferită, probabil, după OST.

3.3. Glose din ms. 4389 care echivalează numele din text prin nume proprii opace din punct de vedere semantic, oferite de alte surse:

a) împăratul *Síriei* (VUL.), glosat *Arámului* (OST.);

b) *cetatea Asedécului* (OST. și SEPT.), glosat *soarelui*, cf. „*civitas Solis*” (VUL.);

c) *Tarthan* (VUL.), glosat *Nathan* (OST.);

d) *Sargon* (VUL.), glosat *Arná* (OST.);

e) „împăratul *mirseanilor*” (OST.), glosat *ethiopilor*, cf. lat. „*rege Aethiopiae*” (VUL.) și gr. βασιλεὺς *Aiθίοπων* (SEPT.);

f) antroponimul *Antiob trifașul* este glosat, cu litere latine, *Epifánis* (reprezentând, în textul latin, transliterearea formei grecești *Ἐπιφανής* ‘măreț,

glorios) *Nobilis*, cf. lat. „Antiochi filius, qui cognominatus est *Nobilis*” (VULG.);

g) „și numele lui era Doic *Sirínul*” (SEPT.), glosat: „la latini zice *Iduméul*”.

3.4. Glose care corectează forma ortografică a numelor proprii din text:

- a) acest tip de corectură este destul de frecvent în ms. 45 (vezi *supra* exemplele din cartea *Isus Navi*), în care formele preluate, în text, după o variantă a *Septuagintei* (Frankfurt, 1597), au fost corectate/ adaptate marginal după o altă ediție a textului grecesc (Londra, 1653) folosită de revizori;
- b) antroponimul *Ieboni* (ms. 45) este explicat prin intermediul altor surse: „Acestu nume, unii dzic *Ieboni*, iar alții *Iefonni*, alții *Iefthonn*”;
- c) *Mabathí* (ms. 45), glosat *-tí*, corectând astfel silaba *-thí* a numelui din text;
- d) în cazul lui *Golath* (ms. 45), se trimite la explicația marginală anterioară: *Golath Maim*, glosat *Gonethlan*;
- e) „Plângerea *Eghipteanilor*”, glosat *Eghiptului*, corectează numele preluat greșit din principalul text-sursă al ms. 45, *Septuaginta* de la Frankfurt (1597): gr. πένθος αἰγύπτου;
- f) *Haguil* (ms. 4389) apare glosat *Haguil*, corectându-se, astfel, forma greșită din text.

3.5. Glose care aduc lămuriri privind forma gramaticală a numelor proprii din text:

- a) „prada *lui Sisar*” (ms. 4389), glosat *Sisárei*;
- b) „feciorii *lui Iúda*” (ms. 4389), glosat *Iúdei*;
- c) „a lăuda cu *cântările David*” (ms. 45), glosat *lui*.

În cazul exemplurilor *Sisárei* și *Iúdei* este notată, marginal, forma de genitiv-dativ cu articol enclitic a numelor masculine terminate în *-a*, *Sisara* și *Iuda*. În al treilea exemplu, antroponimul masculin *David* este articulat marginal, în text lipsind forma de genitiv-dativ. Lipsa articolului la genitiv-dativul unor nume proprii, fenomen specific ms. 45, este explicată de Ursu (2002: XII) prin „traducerea literală a textului *Septuagintei*, în care formele nearticulate ale genitiv-dativului numelor proprii abundă”, fenomen cauzat, la rândul său, de faptul că textul grecesc sursă conține foarte multe nume proprii transliterate din ebraică și neadaptate la forma limbii grecești.

4. Concluzii

Datele analizate arată că, din perspectiva glosării marginale a numelor proprii, spre deosebire de ms. 45, care se caracterizează printr-un literalism extrem față de textul *Septuagintei*, fapt indicat de prezența emendărilor aproape exclusiv de tip formal la care sunt supuse numele proprii glosate, ms. 4389 „compilează sursele”, fenomen vizibil reflectat în prezența marginală a unor traduceri preluate din alte surse și a

deselor substituiri ale numelor proprii din text prin nume existente în limba română, la momentul efectuării traducerii.

Bibliografie

- Andriescu 1988: Alexandru Andriescu, „Locul Bibliei de la București în istoria culturii, literaturii și limbii române literare”, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 7-45.
- Arvinte 2008: Vasile Arvinte, *Român, românesc, România, Studiu filologic*, Ediția a III-a, Casa editorială Demiurg, Iași, 2008.
- Cândea 1979: Virgil Cîndea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
- Gafton 2005: Alexandru Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.
- Pollidori 1998: Valentina Pollidori, „*La glossa* come tecnica di traduzione. Diffusione e tipologia nei volgarizzamenti italiani della Bibbia”, în Lino Leonardi [ed.], *La Bibbia in italiano tra medioevo e rinascimento. Atti del Convegno internazionale Firenze*, Certosa del Galuzzo, 8-9 novembre 1996, Sismel Edizioni del Galluzzo, Firenze, 1998, p. 93-118.
- Șesan 2002: Dragoș Șesan, *Noul Testament de la Bălgrad (1648). Carte de limbă și simțire românească*, Editura „Pentru viață”, Brașov, 2002.
- Țepelea 1963: G. F. Țepelea, *Câteva precizări în legătură cu izvoarele și glosele Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, în „Limba română”, XII (1963), nr. 3, p. 274-282.
- Ursu 2002: N. A. Ursu, „Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Spătarul (Milescu)”, în *Biblia 1688*, Vol. II, Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Alexandru Gafton, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002.
- Ursu 2003: N. A. Ursu, „Activitatea literară necunoscută a lui Daniil Andrean Panoneanu, traducătorul *Îndreptării legii* (Târgoviște, 1652)”, în N. A. Ursu, *Contribuții la istoria culturii românești în secolul al XVII-lea. Studii filologice*, Editura Cronica, Iași, 2003, p. 7-133.

Sigle

- CE *The Catholic Encyclopaedia. An International Work of Reference* [...], Edited by Charles G. Herbermann *et. al.*, Robert Appleton Company, New York, Vol. VI, consultată electronic la adresa: http://oce.catholic.com/index.php?title=Scriptural_Glosses.
- DLR *Dicționarul limbii române*, 2010 [Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), București, Librăriile Socec & Comp. și Sfetea, 1913-2005], Vol. I-XIX, București: Editura

- Academiei Române.
- LIDDELL
-SCOTT Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek – English Lexicon*. A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie et alii, With a Revised Supplement, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- SEPT. *Τῆς θείας Γραφῆς, Παλαιάς Δηλαδῆ καὶ Νέας Διαθήκης ἀπάντα. Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece [...]*, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.
- SEPT.₁ *Ἡ Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομηκόντα. Vetus Testamentum Graecum ex versione Septuaginta Interpretum [...]*, Excudebat Rogerus Daniel, Londini, 1653.
- ms. 45 Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389.
- ms. 4389 Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 45.
- OST. *Библия сирекъ книги Ветхаго и Новаго Завета по ѡзыкоу словенскоу [...]*, Ostrog, 1581.
- VUL. *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata*, Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, MDLXV.